

بایسته‌های متن درسی تفسیر موضوعی قرآن کریم

صابر اکبری جدی*

چکیده

درس تفسیر موضوعی قرآن کریم جایگاه ممتازی میان دروس معارف اسلامی دارد. از این رو با گذشت چهار سال از ارائه آن در دانشگاه‌ها، بررسی اهداف مورد نظر این درس و وضعیت فعلی متون درسی آن ضروری است.

این مقاله ضمن بررسی سرفصل‌های درس تفسیر موضوعی قرآن و متون منتشر شده آن از سوی دانشگاه معارف اسلامی، به ارزیابی اجمالی آنها و راهکارهای ارتقا آن پرداخته است.

ارائه تذکرات لازم در مقدمه کتاب، استفاده از ابزار کمک آموزشی، نگارش متن درسی تفسیر موضوعی به تفکیک رشته‌های تحصیلی حداقل برای چهار گروه اصلی: علوم انسانی، فنی و مهندسی، پزشکی و هنر و یا رشته‌های خاص و نیز آموزش‌های غیرحضوری و مجازی از جمله راهکارهایی است که به ارتقاء متون درسی تفسیر می‌انجامد.

واژگان کلیدی

قرآن، تفسیر موضوعی قرآن، دروس معارف اسلامی، متون درسی.

* عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه اردبیل و دانشجوی دکتری مدرسی معارف اسلامی دانشگاه معارف اسلامی.

مقدمه

۱. دروس عمومی معارف اسلامی

نظام آموزشی حاکم، سه مقطع متمایز ابتدایی، متوسطه و عالی را پذیرفته است و مقطع آموزش عالی را به عنوان مرحله ورود به دانش تخصصی تعریف کرده است از این رو تلاش بر این است که دروس غیراختصاصی هر چه کمتر در میان واحدهای درسی گنجانده شود ولی گریزی از پذیرفتن واحدهایی با عناوین مشترک برای همه رشته‌ها نیست که از آنها به دروس عمومی تعبیر می‌شود.

پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با تصویب ستاد انقلاب فرهنگی دروس معارف اسلامی به عنوان بخشی از دروس عمومی دانشگاه‌ها الزامی شد. با توجه به قبض و بسط‌هایی که درباره کمیت واحدها و محتوای دروس و متصدی آنها وجود داشت، نهایتاً شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۵۴۲ مورخ ۸۳/۴/۲۳ عناوین سرفصل‌های دروس معارف اسلامی را بازنگری و در پنج گروه مصوب کرد که پیرو آن شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی در جلسات مورخ ۸۳/۴/۶ و ۸۳/۱۰/۲۳ سرفصل‌های تفصیلی دروس را مصوب و با امضای وزیر علوم به همه مراکز آموزش عالی ابلاغ کرد که هم اکنون مبنای عمل می‌باشد. (کتابچه عناوین و سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی، ۱۳۷۴)

۱-۱. اهداف اعلام شده دروس معارف

عنوان کلی دروس معارف اسلامی بیشتر مباحث اعتقادی را به خاطر می‌آورد و شاید در نگاه نخست هدف اصلی از این دروس تبیین معارف دینی متناسب با نیاز و سطح عملی دانشجویان باشد، ولی در عمل مباحث تاریخی، حقوقی، اخلاقی و حتی فلسفی در میان دروس معارف اسلامی جا گرفته است که تنها حلقه اتصال آنها عنوان «اسلامی» است؛ یعنی «اخلاق اسلامی»، «تاریخ و تمدن اسلامی» و «آشنایی با منابع اسلامی». از این رو می‌توان گفت مباحث دروس معارف اسلامی بیشتر به حوزه‌های کلامی، اخلاقی، تاریخی

و سیاسی وابسته است. به همین جهت اهداف اعلام شده برای هر عنوان درسی متناسب با حوزه مربوط است.

۲- ۱. نگاه اجمالی به اهداف

می‌توان اهم اهداف دروس معارف را به شرح زیر دسته‌بندی کرد:

- تعمیق و گسترش اطلاعات دینی و تقویت خدا باوری و ایمان دانشجویان؛
- آشنایی با دیدگاه اسلام دربارهٔ انسان و جایگاه او و حقوق و آزادی‌های مدنی و سیاسی؛
- آشنایی با اخلاق اسلامی و تقویت پایبندی به رفتارهای اخلاقی؛
- آشنایی با شیوه صحیح سیر و سلوک و تزکیه نفس؛
- آشنایی با انقلاب اسلامی و قانون اساسی و اندیشه سیاسی امام خمینی ره؛
- آشنایی با ظهور و گسترش اسلام و شکل‌گیری تمدن اسلامی و عوامل تعالی و انحطاط آن؛
- آشنایی با مفاهیم زندگی ساز قرآن کریم و نهج‌البلاغه.

۳- ۱. هدف اختصاصی درس تفسیر موضوعی قرآن کریم

در متن مصوبه هدف از ۲ واحد نظری درس تفسیر موضوعی قرآن کریم از مجموعه آشنایی با منابع اسلامی چنین آمده است:

هدف: آشنایی با برخی مفاهیم زندگی ساز قرآن کریم در قالب نگرش موضوعی به نظر می‌رسد که مناسب بود در هدف یاد شده «آشنایی با کتاب آسمانی قرآن» نیز به صراحت ذکر می‌شد، همان‌گونه که عنوان آشنایی با منابع اسلامی اقتضا دارد و نیز در سرفصل دوم از سرفصل‌های مصوب این درس تصریح می‌کند:

شاید ملاحظه‌ای که باعث شده است «آشنایی با کتاب آسمانی قرآن» به‌عنوان هدف درس تفسیر موضوعی قرآن ذکر نشود، این بوده است که مباحث مربوط به علوم قرآنی در

تدوین متون درسی و ارائه درس پررنگ نشود و مباحث محتوایی و تفسیری را تحت الشعاع خود قرار ندهد از این رو در درس تفسیر موضوعی نهج البلاغه که چنین احتمالی در آن وجود نداشت، «آشنایی با نهج البلاغه و درک آموزه های اساسی نهج البلاغه با نگرش موضوعی» به عنوان هدف ذکر و اعلام شده است.

۲. جایگاه متون درسی معارف

برنامه آموزشی، استاد، متن درسی و دانشجو ارکان اصلی آموزش اند که به تناسب نوع آموزش، مواد آموزشی و اهداف مورد نظر، اهمیت نسبی هر کدام از این ارکان متفاوت خواهد بود. با توجه با ماهیت دروس معارف اسلامی و اهداف آن می توان پس از رکن مهم استاد در آموزش، اولویت دوم را برای متن درسی در نظر گرفت.

همچنین می توان عواملی را که در پی می آید، به عنوان ضرورت های توجه ویژه به متون دروس معارف نام برد:

کمبود استادان عضو هیئت علمی برای ارائه دروس معارف

عمومی بودن دروس معارف باعث شده است که در هر ترم بخش عمده ای از واحدهای درسی در دانشگاه های سراسر کشور به این دروس اختصاص یابد. از سوئی اگر افزایش کمی دانشجویان در سال های اخیر را به این مسئله اضافه کنیم، بنا به اظهار مسئولان مربوطه^۱ برای پوشش این حجم از واحدهای درسی ارائه شده، نیاز به تعداد ۴۰۰۰ نفر استاد معارف داریم که در حال حاضر تنها حدود ۸۰۰ نفر هیئت علمی در گروه های معارف مشغول به فعالیت هستند و بقیه واحد ها توسط اساتید حق التدریسی ارائه می شود که توانمندی های بسیار متفاوتی دارند. بنابراین بر خورداری از متن درسی قوی می تواند بخشی از این مشکل را پوشش دهد.

۱. اظهارات معاونت محترم امور اساتید معارف در گفتگو با خبرگزاری فارس ۸۸/۵/۴

جلوگیری از اعمال سلیقه‌های شخصی و ظهور گرایش‌های گوناگون فکری
ماهیت دروس معارف به گونه ای است که دست اساتید را برای ارائه مطالب و مباحث سلیقه‌ای باز می‌گذارد، از این رو داشتن متن استاندارد می‌تواند تا حد زیادی به کاهش این آسیب کمک کند.

امکان بروز تعارض فکری برای دانشجویان

با توجه به اینکه دروس معارف اسلامی یک بسته متشکل از مباحث متنوع اعتقادی و اخلاقی و سیاسی و تاریخی و غیره است و اساتید از گرایش‌های مختلف تحصیلی وارد این حوزه می‌شوند، امکان تعارض مباحث گوناگون ارائه شده در گرایش‌های پنج‌گانه دروس معارف اسلامی وجود دارد. از این رو تدوین متون درسی هماهنگ می‌تواند از بروز این مشکل پیش‌گیری کند.

بخش اول: تفسیر موضوعی قرآن

۱. تعریف

اصطلاح تفسیر موضوعی در برابر تفسیر ترتیبی و سوره به سوره، اصطلاحی جدید است. از این رو در منابع کهن نشانی از آن یافت نمی‌شود؛ اگرچه نگاه موضوعی به برخی از مباحث قرآن مرسوم بوده است مانند: تفسیر آیات الاحکام ولی می‌توان با توجه به منابع جدید، تفسیر موضوعی را چنین تعریف کرد:

جمع‌آوری و جمع بندی آیات مختلفی که درباره یک موضوع در سرتاسر قرآن مجید در مناسبت‌های مختلف آمده است به منظور استخراج نظر قرآن درباره ماهیت موضوع و ابعاد گوناگون آن. (مکارم‌شیرازی، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۱)

از این رو به این روش گاهی روش تفسیر توحیدی و یا تقطیعی نیز گفته می‌شود؛ زیرا لازمه تفسیر موضوعی تقطیع آیات از مواضع مختلف قرآن و تلاش برای جمع بین تجربه

بشری و مفاهیم قرآنی برای ارائه یک نظر واحد است.

۱ - ۱. فوائد تفسیر موضوعی

- به دست آوردن نظر نهایی قرآن در یک موضوع؛
- پاسخگویی به پرسش‌های جدید؛
- رفع ابهام‌های بدوی و روشن شدن آیات متشابه؛
- بدست آوردن اسرار و پیام‌های تازه.

۲ - ۱. آسیب‌های احتمالی تفسیر موضوعی

- تقطیع کامل آیات و بی توجهی به قرائن موجود در آیات قبل و بعد؛
 - غفلت از به هم پیوستگی همه قرآن در موضوعات مختلف؛
 - پیش داوری و تحمیل نظر بر قرآن.
- نظر به همین آسیب‌ها، عده‌ای به مخالفت با تفسیر موضوعی پرداخته‌اند (مانند: استاد محمدباقر حجتی و عمید زنجانی) ولی مفسران بزرگ معاصر بر فوائد این شیوه اصرار دارند و خود نیز اقدام به تألیف تفاسیر موضوعی کرده‌اند (از جمله آیات عظام: سبحانی، مکارم، جوادی‌آملی و مصباح یزدی).

۳ - ۱. اقسام تفسیر موضوعی: اتحادی و ارتباطی

برخی از صاحب نظران تفسیر موضوعی قرآن را به دو قسم اتحادی و ارتباطی تقسیم کرده‌اند. در قسم اول به یک موضوع پرداخته می‌شود مانند: معاد در قرآن یا امامت در قرآن ولی در قسم دوم به ارتباط دو موضوع توجه می‌شود مثل: رابطه ایمان و عمل در قرآن یا جامعه و تاریخ در قرآن. (همان، ص ۱۸؛ علوی‌مهر، بی‌تا، ص ۳۶۵)

۴ - ۱. روش‌شناسی تفسیر موضوعی

- برای تفسیر موضوعی به روش زیر عمل می‌شود:
- تبیین ابتدایی موضوع مورد نظر و ابعاد گوناگون آن؛

- جستجو در واژه‌های مستقیم و غیرمستقیم قرآنی درباره موضوع؛
- جمع‌آوری کلیه آیات مرتبط با موضوع و ابعاد آن؛
- دسته‌بندی دقیق آیات متناظر با ابعاد موضوع؛
- توجه به تفسیر آیات متناسب با جایگاه آیه و شأن نزول و دیگر قرائن موجود؛
- محوریت‌دادن به آیات محکم و ارجاع متشابهات به آنها؛
- جمع‌بندی مباحث برای استخراج نظر نهایی قرآن درباره موضوع با پرهیز از تحمیل.

۵ - ۱. تفسیر آیات برگزیده

به نظر می‌رسد این اصطلاح با تفسیر موضوعی کاملاً متفاوت است؛ زیرا در تفسیر موضوعی محور اصلی، موضوع مورد نظر مفسر است و آیات به تناسب موضوع جستجو و گزینش می‌شوند؛ ولی در تفسیر آیات برگزیده خود آیات موضوعیت دارند و هدف مفسر، تفسیر همان آیات است اگرچه در انتخاب و گزینش این آیات ممکن است یکی از معیارهای مورد نظر مفسر، موضوع نیز باشد.

ظاهراً این نوع تفسیر می‌خواهد میان شیوه تفسیر تربیتی و تفسیر موضوعی راه میانه‌ای انتخاب کند به این صورت که در پی آن است از موضوعات مورد ابتلا و نیاز جامعه برای گزینش آیات استفاده کند ولی هدف خود را تفسیر همان آیات و استخراج پیام‌هایی از آنها قرار دهد. گفتنی است که گاه در این شیوه به جای آیات تقطیع شده، کل یک سوره گزینش و جداگانه تفسیر می‌شود. مانند تفسیر سوره حجرات که مباحث اخلاقی در آن تمرکز و محوریت دارند.

۶ - ۱. تفسیر ناظر به پرسش و مسئله

در این شیوه مفسر در پی ارائه پاسخ به یک پرسش مشخص و یا بیان راه حل یک مسئله در زمینه‌های اعتقادی یا سیاسی یا اقتصادی و غیره به سراغ قرآن می‌رود. به عبارت دیگر در این روش نگاه «مسئله محور» بر تفسیر حاکم است نه «موضوع محور» اگرچه ممکن

است مسئله یا پرسش مطرح شده پیرامون یکی از ابعاد موضوع خاصی باشد و مفسر مجبور شود برای پاسخ به آن ابتدا به یک کاوش عمیق موضوعی بپردازد تا پاسخ و راه حل را به دست آورد.

۷-۱. جایگاه محوری تفسیر ترتیبی

از زاویه مفسر، مطمئناً هر سه شیوه مذکور یعنی تفسیر موضوعی و بر گزیده و مسئله محور متفرع بر تسلط مفسر بر تفسیر ترتیبی و نگاه جامع او به همه قرآن است، اما از نگاه مخاطب می‌توان چنین گفت که:

- تفسیر مسئله محور مطلوبیت بیشتری دارد.
- تفسیر آیات بر گزیده برای او کاربردی تر است.
- تفسیر موضوعی مناسب تر از تفسیر ترتیبی است.

۲. سرفصل‌های مصوب تفسیر موضوعی قرآن

برای ۳۲ ساعت درس نظری در یک نیمسال تحصیلی این سرفصل‌ها منظور شده است:

۱. کلیات

۲. قرآن چگونه کتابی است؟

۱ - ۲. کلام خدا

۲ - ۲. کتاب هدایت

۳. روش فهم قرآن

۱ - ۳. محکم و متشابه

۲ - ۳. تفسیر و تأویل

۴. نماز و تفسیر قرآن

۱ - ۴. تفسیر سوره حمد

- ۲ - ۴. تفسیر سوره توحید
- ۳ - ۴. تفسیر سوره قدر
۵. خدا در قرآن
۶. رابطه انسان و خدا
۷. روابط اجتماعی در قرآن
۸. سنت‌های الهی در قرآن
۹. بینش و اندیشه در قرآن (کتابچه سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی، ۱۳۷۴)

۳. ارزیابی سرفصل‌های مصوب

۱ - ۳. نگاه تلفیقی

علی‌رغم اینکه عنوان درس «تفسیر موضوعی قرآن کریم» است، ولی در سرفصل‌های مصوب - همچنانکه گذشت - از «تفسیر سوره حمد» و «تفسیر سوره توحید» و «تفسیر سوره قدر» نام برده شده است که حکایت از نگاه تفسیر ترتیبی یا برگزیده دارد. البته تهیه‌کنندگان سرفصل‌ها برای کم‌رنگ کردن این تعارض آشکار با نوعی تحمل این سه عنوان را زیرمجموعه «نماز و تفسیر قرآن» قرار داده‌اند که با توجه به تعریف ارائه شده از تفسیر موضوعی عنوان نامفهومی است؛ زیرا عنوان مناسب «نماز در قرآن» بود که در غیر این صورت با عناوین فرعی سرفصل قابل جمع نخواهد بود.

این تعارض آشکار و تذبذب موجود در سرفصل‌ها میان تفسیر ترتیبی (برگزیده) و تفسیر موضوعی، در تدوین متون درسی نیز خود را نشان داده است به گونه‌ای که در اولین متن تألیف شده توسط جمعی از نویسندگان، سرفصل «نماز و تفسیر قرآن» با زیرمجموعه‌اش کاملاً حذف شده است و شاید برای جبران این نقیصه آشکار، متن دیگری تحت عنوان تفسیر قرآن کریم (آیات برگزیده) تدوین و چاپ شده است که در ارزیابی متون چاپ شده به آن خواهیم پرداخت.

۲-۳. سرفصل باز

در مقایسه سرفصل‌های مصوب در عناوین دیگر واحدهای درسی معارف با سرفصل‌های تفسیر موضوعی این نکته حائز اهمیت است که در تمام واحدها، سرفصل‌ها کاملاً معین و بسته است ولی در تفسیر موضوعی (قرآن و نهج‌البلاغه) پس از ذکر برخی از عناوین و موضوعات، انتهای آن باز گذاشته شده است. البته ظاهر امر این است که سرفصل‌های تعیین شده می‌باید رعایت شود؛ ولی علاوه بر آن می‌توان موضوعات دیگری را اضافه کرد و این نکته مثبتی است که در عناوین پیشنهادی به آن خواهیم پرداخت.

۳-۳. سرفصل‌های شماره ۵ تا ۹

این سرفصل‌ها دقیقاً منطبق بر عنوان درس است ولی منطق خاصی در اولویت تعیین این سرفصل‌ها دیده نمی‌شود. در عین حال عناوین بسیار کلی انتخاب شده است.

شایسته است منطق تعیین موضوعات با توجه به مواردی باشد، که در پی می‌آید:

الف) توجه به سرفصل‌های مصوب دیگر عناوین دروس معارف؛ روشن است که عنوان کلی «آشنایی با منابع اسلامی» گویای این هدف است که دانشجویان بتوانند مباحث گوناگون معارفی را با مراجعه مستقیم به منابع اصلی اسلامی یعنی قرآن و حدیث (نهج‌البلاغه) برای خود مستند کنند و اصول اساسی اندیشه اسلامی را از خود قرآن استخراج کنند و بدانند که چگونه همه مباحث معارفی دین اسلام ریشه در قرآن دارد از این‌رو موضوعات اصلی چهار گروه دیگر دروس معارف در تعیین سرفصل‌های تفسیر موضوعی اولویت می‌یابد.

ب) توجه به مسائل رایج درباره معارف قرآنی و ابهام‌هایی که مطرح می‌شود و یا شبهاتی که طرح شده است مانند حقوق زن (تعدد زوجات، ازدواج موقت، ارث و دیه و...) با توجه به معیارهای فوق برخی از سرفصل‌های پیشنهادی و موضوعات اولویت‌دار ارائه خواهد شد.

در عین حال شایسته است به‌منظور تناسب کامل متون همه گروه‌های دروس معارف نگاه محوری به معارف قرآنی و استناد مباحث به آیات قرآن در تألیف و تدوین همه متون درسی مورد توجه جدی قرار گیرد.

بخش دوم: نگاهی به گزیده نتایج برخی نظرسنجی‌های دانشجویی

۱. پژوهش پیمایشی نگرش‌ها و رفتار دانشجویان

- ۹۹ درصد از جمعیت تحقیق مسلمان است. (۹۶/۵ درصد شیعه و ۴/۵ درصد اهل تسنن).
- ۹۸ درصد از پاسخگویان به وجود خدای یگانه، حدود ۹۴ درصد به هدایت‌گر بودن قرآن و وجود بهشت و دوزخ و ۸۰ درصد به ظهور امام زمان عجله و وجود فرشتگان و شیطان باور دارند.
- بیش از ۸۰ درصد دانشجویان تحت نظارت خدا بودن و نیاز به مغفرت الاهی و ۶۸ درصد از آنها احساس ترس از خدا را تجربه کرده‌اند.
- ۸۰ درصد از پاسخگویان دین را نیاز اصلی انسان و جامعه انسانی می‌دانند.
- حدود ۷۰ درصد از دانشجویان نسبت به انجام دو رفتار الزامی یعنی نمازهای یومیه و روزه ماه رمضان متعهد هستند و این اعمال را به طور منظم به جا می‌آورند.
- فقط ۲۰ درصد از پاسخگویان هر روز قرآن می‌خوانند.
- ۲۱ درصد از پاسخگویان هر روز در نماز جماعت مسجد محل یا دانشگاه شرکت می‌کنند و ۵۷ درصد به ندرت نماز جماعت می‌خوانند و یا اصلاً در نماز جماعت شرکت نمی‌کنند.
- ۸ درصد از پاسخگویان هر هفته به نماز جمعه می‌روند.
- مقایسه ارقام به‌دست آمده برای شرکت در نماز جماعت و جمعه قبل و بعد از ورود به دانشگاه نشان می‌دهد که پس از ورود به دانشگاه میزان شرکت در مناسک مذهبی

اندکی کمتر شده است.

- ۶۷ درصد از پاسخگویان دارای مرجع تقلید هستند.
- ۳۶/۷ درصد از پاسخگویان موافق برتری دین بر علم‌اند و ۵۱ درصد نظری بینابین دارند و ۱۲/۳ درصد مخالف بوده‌اند.
- حدود ۹۸ درصد از پاسخگویان رابطه جنسی خارج از ازدواج را نادرست می‌دانند ولی ۴۰ درصد از آنان دوستی زن و مرد ازدواج نکرده را امری ناموجه نمی‌دانند.
- ۴۷ درصد از پاسخگویان حجاب را به اختیار و سلیقه فرد موکول می‌کنند و ۴۶/۳ درصد رعایت حجاب را امری الزامی می‌دانند.
- ۷۶ درصد از دانشجویان با حضور زنان در حوزه قضاوت، موافق یا به طور مشروط موافق هستند.
- در مجموع ۹۶ درصد افراد در بعد اعتقاد دینی، ۷۲ درصد در بعد تجربه و احساس دینی ۶۰ درصد در بعد پیامد دینی و ۴۱ درصد در بعد مناسک دینی در سطح قوی هستند.
- در مجموع حدود ۷۸ درصد از دانشجویان در حد زیاد و ۲۰/۵ درصد در حد متوسط دیندار هستند. (سراج‌زاده و دیگران، ۱۳۸۲)

۲. نگرش‌ها، آگاهی‌ها و رفتارهای دانشجویان دانشگاه‌های سراسری تهران نسبت به قرآن

- حدود ۶۲ درصد از دانشجویان در حد روخوانی و ۱۹/۲ درصد در حد آشنایی اولیه با قرائت و تجوید توانایی خواندن قرآن را دارند و تنها ۷/۳ درصد مسلط به تجوید قرآن هستند.
- ۱۹ درصد اصلاً آشنایی با ترجمه قرآن ندارند و ۴۶/۱ درصد ترجمه برخی از عبارتهای ساده قرآن را می‌دانند و تنها ۷/۳ درصد اظهار کرده‌اند که ترجمه اکثر آیات را می‌دانند.
- ۴۶/۳ درصد از دانشجویان حافظ هیچ سوره‌ای از قرآن نیستند و ۱۰ درصد بین ۱ تا ۱۰ سوره از حفظ هستند.

- ۲۸/۹ درصد از دانشجویان اصلاً تفسیر مطالعه نکرده‌اند و ۶۴/۲ درصد به صورت اتفاقی مطالعه داشته‌اند و تنها ۳/۲ درصد برنامه مطالعه تفسیر دارند.
- در مجموع می‌توان گفت ۴/۵ درصد دانشجویان آگاهی خوبی در زمینه‌های مختلف قرآنی دارند ۴۳ درصد آگاهی معمولی و بیش از نیمی از دانشجویان آگاهی اندک دارند. دانشجویان در ارزیابی وضعیت تفاسیر قرآن اظهار کرده‌اند:
 - ۲۰/۳ درصد، جذابیت لازم را ندارند.
 - ۱۷/۹ درصد، دارای بیان پیچیده و سنگین هستند.
 - ۱۷ درصد، هزینه تهیه آنها زیاد است.
 - ۱۰/۴ درصد، در دسترس نیستند.
 - ۵ درصد، مطالب آنها ضعیف است.
 - ۹/۳ درصد، مناسب هستند.
- درباره اولویت‌بندی موضوعات قرآنی برای مطالعه دانشجویان اظهار کرده‌اند:
 - ۲۴/۹ درصد، اخلاقی و عرفانی
 - ۲۵ درصد، علمی
 - ۱۶/۴ درصد، سیاسی و اجتماعی
 - ۱۰/۶ درصد، فلسفی
 - ۹/۲ درصد، عقیدتی و احکام
 - ۷/۴ درصد، تاریخی (دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ۱۳۷۹)
- ۳. نگرش‌ها و آگاهی‌های دانشجویان دانشگاه‌های تبریز نسبت به قرآن
 - ۴۹/۸ درصد از پاسخگویان توانایی زیادی در روخوانی معمولی قرآن دارند.
 - ۲۰/۴ درصد از پاسخگویی آشنایی زیادی با قرائت همراه با رعایت تجوید دارند و ۹/۷ درصد نیز هیچ آشنایی با تجوید ندارند.

- ۸/۸ درصد توانایی زیادی در قرائت قرآن با صوت و لحن دارند.
- ۱۶/۷ درصد از افراد نمونه نسبت به ترجمه قرآن توانایی زیادی دارند.
- ۴/۸ درصد از دانشجویان در زمینه حفظ قرآن فعال هستند.
- ۶ درصد از دانشجویان در زمینه تفسیر قرآن فعالیت مستمر دارند.
- ۹/۹ درصد پاسخگویان با مفاهیم و لغات قرآنی آشنایی دارند.
- تنها ۳۳/۹ درصد از افراد نمونه تاکنون قرآن را به طور کامل قرائت کرده‌اند و در مقابل ۵۶/۳ درصد هرگز کل قرآن را قرائت نکرده‌اند.
- در مجموع نتایج به دست آمده بیانگر این مطلب است که ۶۴/۴ درصد از افراد نمونه از آگاهی و توانایی اندکی در مسائل مختلف قرآنی برخوردارند و در مقابل تنها ۱۳/۵ درصد از افراد نمونه توانایی زیادی در این زمینه دارند.
- ۹۳/۷ درصد از دانشجویان قرآن را عین کلام خدا می‌دانند.
- ۷۵ درصد معتقدند که قرآن از هر گونه تحریفی به دور مانده است.
- ۷۴/۲ درصد معتقدند ممکن نیست آیاتی مشابه قرآن ساخته شود.
- ۷۴/۲ درصد مسائل علمی مطرح شده در قرآن را عین حقیقت می‌دانند.
- ۹/۴ درصد از دانشجویان قرآن را تنها مناسب فرهنگ و روحیات عرب‌ها می‌دانند.
- ۷/۶ درصد قرآن را فاقد الگوی اجتماعی و حکومتی می‌دانند.
- تقریباً نیمی از دانشجویان قبول دارند که برخی از احکام قرآن مخصوص عصر پیامبر و مردم آن زمان بوده و اکنون قابل پیاده‌شدن نیست.
- ۷۷/۷ درصد دانشجویان موافق اعجاز ادبی قرآن هستند.
- در مجموع می‌توان گفت ۸۶ درصد از افراد نمونه نسبت به قرآن نگرش موافق و در مقابل تنها ۳/۳ درصد از افراد نمونه نگرش مخالف دارند.
- ۴۸/۴ درصد افراد نمونه موافق وارد کردن ۲ واحد درسی آشنایی با مفاهیم قرآن به دروس عمومی هستند، ۲۱/۸ درصد بی‌نظر و ۲۸/۹ درصد مخالف بوده‌اند.

- ۵۲/۳ درصد از دانشجویان موافق جایگزینی ۲ واحد درس آشنایی با مفاهیم قرآن به جای ۲ واحد درس معارف هستند و ۲۴/۵ درصد بی نظر و ۲۲/۱ درصد مخالف هستند.
- ۲۶/۷ درصد از دانشجویان بر این باورند که ارتباطشان با قرآن نسبت به قبل از ورود به دانشگاه بیشتر شده است و ۴۸/۶ درصد مخالف هستند.
- ۲۲/۱ درصد از دانشجویان موافق هستند که دانشگاه باعث شده که ارتباط آنها با قرآن قوی‌تر و پایدار شود و ۵۲/۷ درصد مخالف هستند.
- موانع انس و ارتباط پاسخگویان با قرآن به ترتیب چنین است:
 - رفتار غلط و نامناسب برخی دست اندرکاران امور قرآنی؛
 - ناتوانی مربیان قرآنی دانشگاه در استفاده از شیوه‌های جدید تدریس؛
 - عدم آشنایی کافی با قرآن؛
 - عدم درک مفاهیم قرآن؛
 - نداشتن زمینه مناسب خانوادگی؛
 - استفاده ایزاری از قرآن؛
 - عدم وجود تبلیغات مناسب؛
 - عدم طرح مباحث علوم قرآنی به روش‌های علمی؛
 - حجم زیاد برنامه درسی و کمبود فرصت؛
 - عدم استفاده از شیوه و روش‌های هنری؛
 - عدم وجود خلاقیت؛
 - سابقه ذهنیت منفی از آموزش قرآن در مدرسه؛
 - احساس عدم نیاز؛
 - عدم وجود منابع کافی؛
 - به‌روز نبودن منابع قرآنی؛
- بی‌اعتقادی به قرآن. (رضایی، ۱۳۸۰)

۴. اعتبارسنجی راهکارهای ارتقای قرآنی دانشجویان

- نظر اساتید درباره وضعیت عمومی دانشجویان در ارتباط با قرآن (امتیاز از ۵)؛
- اعتقاد به قرآن، ۴/۱۹ (بیشترین)؛
- آشنایی با تفسیر و معارف قرآن، ۱/۸۴ (کمترین)؛
- علاقه به فراگیری تفسیر و معارف قرآن، ۳/۲۰؛
- نظر خود دانشجویان درباره وضعیت عمومی دانشجویان در ارتباط با قرآن؛
- اعتقاد به قرآن، ۴ (بیشترین)؛
- آشنایی با تفسیر و معارف قرآن، ۲/۰۴ (کمترین)؛
- علاقه به فراگیری تفسیر و معارف قرآن، ۲/۹۰. (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیسیون قرآنی، ۱۳۸۲)

بخش سوم: ویژگی‌های متون درسی

۱. ویژگی‌های عمومی متون درسی

ویژگی‌های متون را می‌توان حداقلی یا حداکثری تعریف کرد، ولی می‌توان ویژگی‌های قابل قبول را چنین برشمرد:

۱ - ۱. ویژگی‌های متن درسی از نظر محتوا

- ناظر به اهداف تعیین شده آموزشی؛
- مشتمل بر سرفصل‌های مصوب؛
- بهره‌مند از ادبیات علمی و تخصصی؛
- برخوردار از چارچوب‌های ارزشی و ضوابط اخلاقی؛
- برخوردار از تناسب میان حجم مطالب با تعداد واحد درسی تعیین شده؛
- دارای نظم منطقی در تقدیم و تأخیر فصول و مباحث هر فصل؛
- دارای معرفی منابع برای مطالعه و موضوعات برای تحقیق و پژوهش.

۲- ۱. ویژگی‌های متن درسی از نظر ساختاری

تقسیم‌بندی مباحث در قالب چندین درس به گونه‌ای که قابل ارائه در تعداد جلسات مصوب باشد.

- در نظر گرفتن امکان مشارکت فراگیر در فرآیند آموزش؛
- رعایت معیارهای شکلی و ظاهری از قبیل نوع صفحه‌بندی، طراحی صفحات، صفحه‌آرایی مناسب، قطع متناسب، نوع خط و

۲. سیاست‌های راهبردی در تدوین متون

در پی تأکید مقام معظم رهبری، شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۷۶ موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها را در دستور کار خود قرار داد و نهایتاً سیاست‌های راهبردی اسلامی شدن مراکز آموزشی را در قالب شش مؤلفه: استاد، دانشجو، نظام برنامه‌ریزی فرهنگی، متون درسی و برنامه‌ریزی درسی، نظام برنامه‌ریزی آموزش و پژوهش و مدیریت در سال ۱۳۷۷ به تصویب رساند.

سیاست‌های راهبردی اسلامی شدن در مؤلفه متون و برنامه‌ریزی درسی بر اساس این سند چنین است:

- طراحی نظام آموزشی، تدوین متون و برنامه‌های درسی در تمامی شاخه‌های علوم براساس جهان‌بینی الهی، پژوهش در پدیده‌های هستی به منظور شناخت و شناساندن آیات الهی در جهان؛
- توجه به هماهنگی و همسویی علم و دین در طراحی و تدوین برنامه‌ها و متن درسی؛
- بازنگری نظام برنامه‌ریزی درسی و اصلاح و تدوین متون درسی با استفاده از روش‌های نوین و کارآمد علمی و مفاهیم و ارزش‌های اسلامی؛
- طراحی و تدوین متون و برنامه‌های درسی بر اساس مبانی اسلامی به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی؛

- هدایت نظام برنامه‌ریزی درسی به سمت تقویت فضایل اخلاقی و اجتماعی و پرورش قدرت ابداع و ابتکار و اعتماد به نفس و ایجاد باور به مبانی دینی و التزام به مسئولیت‌های اجتماعی؛
- توجه و تأکید بر هماهنگی و تناسب متون اخلاق و معارف اسلامی با نیازهای جدید و رشته‌های تحصیلی؛
- بازشناسی و معرفی موارد و مفاخر علمی، فرهنگی، تاریخی و معاصر و بهره‌گیری از آنها در تدوین متون درسی برای تقویت روحیه خودباوری و استقلال‌خواهی؛
- تدوین نظام جامع نظارت و ارزیابی مستمر متون و برنامه‌های آموزشی و درسی. (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری، ۱۳۷۷، ص ۲۴)

۳. ویژگی‌های عام متون دروس معارف

با توجه به تفاوتی که دروس معارف با دروس اختصاصی دارد، باید متون درسی آن نیز با عنایت به تفاوت‌های زیر تدوین شود:

۱- ۳. عمومی‌بودن دروس معارف

از آنجا که همه دانشجویان با گرایش‌های مختلف تحصیلی ملزم هستند این دروس را بگذرانند بنابراین باید این ویژگی مخاطب در تدوین متون معارف مورد توجه باشد.

۲- ۳. هدف خاص دروس معارف

دروس دانشگاهی اصولاً با هدف آموختن یک سری مهارت‌ها و یا انتقال دانسته‌ها طراحی شده‌اند؛ ولی دروس معارف با هدف تقویت ایمان و پایبندی به اصول و التزام به رفتارهای اسلامی طرح‌ریزی شده اند نه برای صرف یادگیری و حفظ اصطلاحات.

۳- ۳. دروس معارف، بخشی از نظام آموزش است

بنابراین رعایت تناسب میان مباحث ارائه شده در این دروس با دیگر مباحث و توجه ویژه به تعارض‌های احتمالی ضروری است.

۴. شاخص‌های عمومی متون دروس معارف

بنابراین با ملاحظه تفاوت‌های مذکور و در نظر گرفتن ویژگی‌های عمومی متون درسی می‌توان شاخص‌های عمومی متون درسی معارف اسلامی را چنین بر شمرد:

۱- ۴. شاخص‌های محتوایی

- رعایت سرفصل‌های مصوب و پرهیز از مباحث پراکنده؛
- جامعیت نسبت به همه سرفصل‌های مصوب؛
- نگاه جامع به مباحث و پرهیز از محدودنگری؛
- تناسب محتوا با اهداف مصوب؛
- رعایت سطح علمی و نیازهای فکری دانشجویان؛
- به روز بودن مطالب و توجه به شبهات رایج؛
- استفاده از منابع معتبر و متنوع؛
- مستدل بودن مطالب و حفظ غنای مباحث؛
- استفاده از آیات و روایات و اصطلاحات همراه با ترجمه و تبیین آنها؛
- نوآوری و خلاقیت در ارائه مباحث و بهره‌گیری از نظریات جدید و رقیب؛
- توجه به حساسیت‌های مذهبی در طرح مباحث اختلافی؛
- پیوستگی، انسجام و نظم منطقی فصول و مباحث.

۲- ۴. شاخص‌های شکلی و ساختاری

- دسته‌بندی مطالب به منظور انتقال سریع و آسان مطالب به مخاطب؛
- استفاده از ادبیات روان و پرهیز از ادبیات تخصصی و پیچیده؛
- تنظیم مقدمه و فهرست و پرسش و...؛
- ذکر منابع و مآخذ در پانوش و ذکر فهرست منابع در انتهای کتاب؛
- رعایت اخلاق نویسندگی (امانت در نقل و انصاف در نقد)؛

- رعایت نکات دستوری، نگارشی، ویراستاری و...؛
- اجتناب از نثر احساسی و عاطفی و شاعرانه و قلم فرسایی بی حاصل.

بخش چهارم: بایسته‌های متن درسی تفسیر موضوعی قرآن کریم

۱. مخاطرات درس تفسیر در دانشگاه‌ها

ورود درس تفسیر قرآن در واحدهای درسی دانشگاهی در ابتدا بسیار مطلوب به نظر می‌رسد ولی توجه به جایگاه ممتاز قرآن در باور مسلمانان به صورت عام و در جان و دل دانشجویان به صورت خاص - هم‌چنانکه نتایج پژوهش‌ها از آن حکایت می‌کند - مخاطرات مربوط به این امر را در صورت عدم توان پاسخگویی به توقع دانشجویان به خوبی آشکار می‌کند. نتایج پژوهش‌های انجام شده از حقایق زیادی پرده برمی‌دارد و نشان می‌دهد با آنکه هنوز در عرصه ایمان و باور قلبی به کلیت قرآن وضعیت مطلوبی وجود دارد؛ ولی ابهامات و شبهات زیادی در افکار دانشجویان رخنه کرده است که با فرض عرضه شبهات بر قرآن و عدم توان پاسخگویی مدرسان درس تفسیر به آنها، پایه شبهات محکم‌تر خواهد شد.

می‌توان این دغدغه را در سخنان مقام معظم رهبری پس از استماع گزارش افزوده شدن درس تفسیر به دروس دانشگاه (ضمن استقبال از این حرکت مبارک) به‌خوبی دید که اظهار کردند: تنم لرزید! زیرا ما وقتی برای دانشجویان مسائل اسلامی، معارف و مسائل مختلف را مطرح می‌کنیم همیشه می‌گوییم که بروید همه حرف‌ها را در قرآن پیدا کنید.

همیشه به آنها می‌گوییم که قرآن بهترین و کامل‌ترین و جامع‌ترین کتاب‌هاست. در واقع از قرآن به عنوان گنجینه و منبع اسرار بی‌پایان الهی یاد می‌کنیم. حالا شما می‌گویید که قرآن را به کلاس‌ها برده‌اید فضایی که از قرآن در ذهن دانشجو ایجاد شده است، فضای بسیار گسترده‌ای است.

مقصود ایشان این بود که من بیم این را دارم که قرآن و تفسیر به دانشگاه وارد شود و به گونه‌ای یا متن این دروس یا خود اساتید نتوانند از عهده جایگاه و ارزش قرآن بر آیند و انتظاری که دانشجو دارد بر آورده نشود و در نتیجه از منزلت قرآن کاسته شود. (نصیری، ۱۳۸۸)

۲. بایسته‌های ایجابی و سلبی

می‌توان بایسته‌های متون را به دو دسته ایجابی و سلبی یا اثباتی و منفی تقسیم کرد؛ ولی از آنجا که شاخص‌های سلبی عموماً قابل تعبیر به بیان ایجابی است بنابراین لزومی برای تفکیک بایسته‌های متن به ایجابی و سلبی نمی‌بینیم و از این‌رو مراد از بایسته‌ها اعم از ویژگی‌های اثباتی و ویژگی‌های سلبی است که باید در متن اعمال شوند یا از آنها پرهیز شود.

۱- ۲. رعایت بایسته‌های عمومی و عام متون دروس معارف به گونه‌ای که بیان شد.

۲- ۲. توجه به ویژگی‌های مخاطب

- ویژگی‌های عام جوانان (مقتضای سنی)

- ویژگی‌های خاص دانشجو (مقتضای صنفی)

- ویژگی‌های رشته‌ای (مقتضای تخصصی)

- ویژگی‌های زمانی (مقتضای شرایط اجتماعی و سیاسی)

ویژگی‌های عام جوانان را می‌توان در چند گروه دسته‌بندی کرد:

الف) ویژگی‌های روحی و روانی

- جوان خواهان احترام است.

- از تعیین تکلیف بی‌زار و خواهان مکالمه دو سویه است.

- از تکاپو و جستجو لذت می‌برد.

- آرمان‌گراست.

- دوست دارد از آرزوهایش با او سخن گفته شود و به این گونه مطالب دل می‌دهد.
- کم تجربه ولی هوشمند است و به اشاره مطلب را در می‌یابد.
- از استدلال‌های پیچیده گریزان و به دنبال اقناع فکری خود است.
- جویای اطلاعات متنوع است از این‌رو به مکاتب و ادیان و علوم مختلف توجه نشان می‌دهد.

- به مسائل اجتماعی و سیاسی و اقتصادی حساسیت نشان می‌دهد.
- به مباحث تربیتی و اخلاقی اهمیت می‌دهد و با دقت آنها را ارزیابی می‌کند.

ب) نیازهای جوانی

- پرسش‌گر است و نیاز دارد به پرسش‌های او پاسخ داده شود.
- نیاز عاطفی شدید دارد و با گزینه طبیعی به جنس مخالف تمایل نشان می‌دهد.
- ازدواج دغدغه اصلی فکر اوست.
- تشنه محبت است و با تجربه عشق به اوج محبت می‌رسد.

ج) علایق و سلیقه‌های جوانان

- تنوع طلب است و از تکرار آزرده می‌شود.
 - خواهان زیبایی (در ظاهر و مسائل معنوی) است. از این‌رو به شعر و ادبیات و هنر علاقه نشان می‌دهد.
 - به مظاهر تجدد علاقه دارد و با سینما و اینترنت و... انس می‌گیرد.
 - مطالب شورانگیز و مباحث پر احساس را می‌پسندد.
 - به مباحث معنوی و تجربه‌های عرفانی شدیداً علاقمند است.
 - به مسائل و مقتضیات روز جامعه توجه دارد و از سنت‌ها و گذشته دوری می‌کند.
- ویژگی‌های خاص جوان دانشجو
- خودش را بالاتر از عامه مردم می‌داند.

- به ادبیات علمی و علوم تجربی بیشتر بها می‌دهد.
- دوست دارد در مباحث مختلف اظهار نظر کند؛ اگرچه صاحب نظر نباشد.
- از اساتید الگوگیری می‌کند.
- همه امکانات دانشگاه را متعلق به خودش می‌داند و همیشه خود را محق می‌داند و به دیگران کمتر حق می‌دهد.
- به روشنفکری و افکار متفاوت علاقه نشان می‌دهد و دوست دارد ادای روشنفکران را در آورد.

۳-۲. توجه به سرفصل‌های دیگر دروس معارف در انتخاب موضوع

چنانکه گذشت، سرفصل‌های درس تفسیر موضوعی به صورت باز مصوب شده و این مسئله واردکردن موضوعات جدید را در سرفصل‌ها ممکن می‌سازد؛ ولی مناسب است موضوعات غیرمصوب با عنایت به مباحث و سرفصل‌های دیگر دروس معارف انتخاب شود تا به هماهنگی بیشتر دروس کمک کرده و در عین حال مباحث آنها را مستقیماً به قرآن مستند کند.

پیشنهاد می‌شود متناسب با هر یک از عناوین درسی، موضوعات زیر در درس تفسیر موضوعی قرآن کریم مورد توجه قرار گیرد (البته برخی از موضوعات در عناوین مصوب نیز آمده است).

۱. اندیشه اسلامی (۱)

- جایگاه عقل در قرآن
- ماهیت وحی در قرآن یا وحی و نبوت در قرآن
- ایمان در قرآن
- خدا از زبان خدا
- صحنه قیامت در بیان قرآن

۲. اندیشه اسلامی (۲)

- ادیان و پذیرش آنها در قرآن
- تورات و انجیل و مقایسه آنها با قرآن
- رسالت دین
- عصمت پیامبران
- اعجاز قرآن
- روش فهم قرآن
- ولایت در قرآن

۳. انسان در اسلام

- انسان در قرآن

۴. حقوق اجتماعی و سیاسی در اسلام

- آزادی در قرآن
- حقوق متقابل فرد و جامعه در قرآن
- حقوق زن در قرآن
- تفاوت‌های حقوق زن و مرد
- حقوق بین الملل در قرآن

۵. فلسفه اخلاق

- اخلاق در قرآن
- آموزه‌های اخلاقی قرآن
- اصول ارزش‌های اخلاقی در قرآن
- مطلق یا نسبی بودن اخلاق

۶. اخلاق اسلامی

- فضایل و رذایل اخلاقی در قرآن

۷. آیین زندگی

- اخلاق معاشرت در قرآن
- اخلاق جنسی در قرآن
- اخلاق گفتگو در قرآن
- شیوه قرآنی نقد (ویژگی‌های نقدهای قرآن به دیگران)

۸. عرفان عملی

- طریقت و شریعت و حقیقت
- سلوک عرفانی
- تهذیب نفس
- مقامات عارفان
- عبودیت و عرفان

۹. انقلاب اسلامی ایران

- مبارزه و جهاد با ستمگران در قرآن

۱۰. آشناسی با قانون اساسی

- مبانی قرآنی قانون اساسی
- حقوق اساسی در قرآن

۱۱. اندیشیه سیاسی امام خمینی ره

- رسالت اجتماعی و سیاسی پیامبران

۱۲. تاریخ و تمدن اسلامی

- پیشرفت و انحطاط جوامع در قرآن

۱۳. تاریخ تحلیلی صدر اسلام

- تاریخ صدر اسلام به روایت قرآن

- تفسیر آیات قرآنی ناظر به حوادث مهم تاریخی صدر اسلام

- حوادث مهم تاریخی در قرآن

۱۴. تاریخ امامت

- وصایت و امامت در قرآن

- منجی و آخرالزمان در قرآن

لازم به ذکر است که برخی از این موضوعات را می‌توان در قالب سرفصل‌های مصوب درس تفسیر موضوعی از قبیل: «کلیات» و «قرآن چگونه کتابی است» مورد بحث قرار داد ولی برخی از آنها قابلیت طرح مستقل را دارند و برخی نیز در قالب پژوهش‌های دانشجویی قابل طرح است.

۴ - ۲. توجه به شبهات رایج در محیط‌های روشنفکری

رصد تحولات فکری و شبهات نو پدید و ارائه پاسخ صحیح و سریع به آنها یکی از رسالت‌های اصلی حضور اساتید معارف در دانشگاه‌هاست؛ ولی از آنجا که برخی از شبهات ماندگاری بیشتری دارند لازم است در متون درسی به آنها پرداخته شود. البته بسیاری از سؤال‌ها و ابهام‌ها و شبهات حالت تثبیت شده ندارند که باید به صورت شفاهی در فضای علمی کلاس به بحث گذاشته و اساتید محترم بدان‌ها پاسخ دهند.

از جمله شبهات تثبیت شده و دیر پا در دانشگاه‌ها به استناد نگرش‌سنجی‌های انجام گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

وحيانی بودن قرآن یا بشری بودن آن

- جاودانگی قرآن یا اختصاص برخی از احکام آن به گذشته و عدم امکان اجرای آنها در حال حاضر.

- مباحث علمی مطرح شده در قرآن و شبهه تعارض‌های قرآن با علم مانند سبع سماوات و رجم شیاطین.

- حقوق بشر در قرآن و تعارض برخی از احکام با آزادی عقیده و عمل مانند حکم ارتداد.
- حقوق زن و شبهه تبعیض‌های قرآنی میان زن و مرد مانند تفاوت ارث و دیه و زدن همسر، تعدد زوجات و شهادت دو زن.
- خشونت در قرآن مانند احکام جهاد و قتال و سر زدن و دست بردن و قصاص و... .
- داستان‌های تاریخی قرآن و شبهه واقعیت نداشتن حوادث تاریخی مورد اشاره قرآن.
- عربی‌بودن قرآن و تناسب آن با آداب و رسوم اعراب و متأثربودن از فرهنگی عربی (تازی نامه).
- قرآن و شبهه تحریف.
- وجود مباحث منسوخ مثل ظهار و برده‌داری و... .

۵ - ۲. توجه به اطلاعات گذشته دانشجو

از آنجا که معارف اسلامی و به‌ویژه قرآن بخشی از آموزش‌های رسمی در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی و دبیرستان است و دانشجو برپایه منابع درسی رسمی آموزش و پرورش با معارف اسلامی و قرآن آشنا شده است، از این‌رو برای تدوین متن درسی باید کتب درسی قبل از دانشگاه به‌دقت مورد توجه قرار گیرد تا هم از تکرار بیهوده جلوگیری شود و هم از بروز تعارض و اختلاف در مباحث معرفتی اجتناب گردد.

۶ - ۲. توجه به تفکیک متن درسی از متون کمک درسی و فعالیت‌های تکمیلی

امروزه در سیستم‌های آموزشی و تربیتی سعی می‌شود متون آموزشی با رعایت اختصار و دقت علمی تنظیم شود؛ ولی آموزش‌های تکمیلی در قالب متون کمک آموزشی یا فعالیت‌های دیگر مورد اهتمام قرار گیرد. در تدوین متن درسی تفسیر موضوعی قرآن لازم است کاملاً به آموزشی بودن متن توجه شود و مباحث بایسته دیگر در قالب‌های کمک آموزشی پیگیری شود. به عنوان مثال توجه به فعالیت‌های قرآنی دانشجویان در قالب کانون‌های قرآن، بهره‌گیری از نرم‌افزارهای قرآنی، نشریات قرآنی، امکانات سازمان

فعالیت‌های قرآنی دانشجویان، خیرگزاری قرآنی و...

از این رو لازم است مباحث مورد نظر به دو بخش اصلی و تکمیلی تقسیم شود تا حجم کتاب مختصر باشد

۷-۲. توجه به شیوه‌ها و فنون تدریس

مؤلف متن درسی باید پیش از تدوین و تألیف کتاب، شیوه تدریس مورد نظر برای متن خود را به دقت در نظر بگیرد و در مقدمه کتاب آن را به مدرسان متذکر شود. به طور کلی در سبک سنتی روش‌های زیر استفاده می‌شود:

- روش سخنرانی؛

- روش پرسش و پاسخ؛

- روش ایفای نقش؛

- روش گردش علمی؛

- روش بحث گروهی.

در روش‌های مدرن نیز از روش آموزش انفرادی و روش مسئله‌ای نام برده می‌شود که در مباحث مربوط به تکنیک‌ها و مهارت‌های آموزش مورد بحث قرار می‌گیرد. (سیف، بی تا) به نظر می‌رسد در تدوین تفسیر موضوعی قرآن باید از روش‌های گوناگون استفاده کرد. بنابراین روش ترکیبی توصیه می‌شود؛ زیرا در مباحث مربوط به معاد و احوال قیامت روش خطابی و سخنرانی تاثیرگذارتر است ولی در مباحث اعتقادی در باب خداشناسی و نبوت و امامت و عدل شیوه پرسش و پاسخ بهتر جواب می‌دهد. بنابراین مناسب است به تناسب موضوع، شیوه مناسب تدریس در نظر گرفته شود و متن متناسب با آن تنظیم شود.

۸-۲. اهتمام ویژه به بعد انگیزشی متن

از آنجا که براساس پژوهش‌ها درصد بسیار اندکی از دانشجویان با قرآن و به‌ویژه تفسیر انس دارند و از طرفی فرصت محدودی برای ارائه درس در سر کلاس وجود دارد، بنابراین

لازم است به انگیزاننده بودن متن و تدریس برای دانشجویان اهتمام خاصی مبذول شود تا دانشجوی را به پیگیری بیشتر معارف قرآنی و انس و الفت با پیام آسمانی تشویق کند. مواردی چون:

- تبیین جایگاه ممتاز قرآن
- اعتراف بزرگان به‌ویژه دانشمندان بزرگ غیر مسلمان درباره قرآن
- امتیازات خاص قرآن نسبت به کتب آسمانی دیگر
- مقایسه قرآن با تورات و انجیل
- وجوه اعجاز قرآن بویژه اعجاز علمی
- آثار مجرب انس با قرآن و مداومت بر قرأت قرآن (انسان‌های موفق و تجربه قرآنی آنها)
- شیوه‌های ارتباط گیری با قرآن و دریافت پیام‌های آن و... می‌تواند کمک موثری در این زمینه باشد.

۹-۲. انتخاب روش مناسب تفسیری

باتوجه به تنوع موجود در روش‌ها و گرایش‌های تفسیری یعنی روش تفسیر نقلی (قرآن به قرآن و قرآن به روایات) و روش تفسیر اجتهادی (عقلی، علمی، اشاری و عرفانی و...) پیشنهاد می‌شود از روش اجتهادی جامع استفاده شود، البته در موضوعات مختلف می‌توان از روش مناسب آن بهره برد مثلاً در مورد آیات مربوط به اشارات علمی قرآن از روش تفسیر علمی بیشتر استفاده می‌شود.

درخصوص گرایش‌های تفسیری یعنی گرایش کلامی و فلسفی و ادبی و فقهی و اجتماعی و... بهتر است از گرایش اجتماعی بهره‌گرفته شود و از گرایش کلامی نیز در صورت لزوم استفاه گردد و گرایش‌های دیگر جهت مطالعه بیشتر در کادری جداگانه گنجانده شود و یا به عنوان پژوهش‌های دانشجویی با ذکر منابع معتبر در بخش ویژه ذکر شود.

۳-۲. استفاده از ادبیات مناسب

قرآن زیباترین و شیواترین متن عربی است؛ ولی در عین حال به آسان‌ترین بیان سخن گفته است ادبیات به کار گرفته شده در تفسیر قرآن باید با متن قرآن تناسب داشته باشد. بنابراین رعایت نکات زیر توصیه می‌شود:

۱. بهره‌گیری از ادبیات فاخر و پرهیز از بیان عامیانه و اصطلاحات محاوره‌ای مبتذل.
۲. ساده نویسی و روان گویی به گونه‌ای که عبارات خوش فهم و آسان‌یاب باشد.
۳. پرهیز از ادبیات فنی و تخصصی و بیان سنگین و مغلق. البته باید توجه داشت در این زمینه رعایت حد معقول بسیار ضروری است؛ زیرا باید ادبیات بکار رفته در تفسیر به گونه‌ای باشد که دانشجو بفهمد تفسیر قرآن یک امر تخصصی است و نیاز به دانش و مهارت بالایی دارد، لذا بی‌مه‌با به تفسیر قرآن نپردازد ولی به گونه‌ای هم سنگین و پیچیده بیان نشود که احساس کند اصلاً نمی‌تواند با قرآن ارتباط گرفته و از آن برداشت و فهم خود را داشته باشد.
۴. استفاده از آرایه‌های ادبی در حد زیانگاری بدون تصنع.
۵. بهره‌بردن از حکایات ادبی جذاب و آموزنده به شکل محدود و مثال‌های گویا و ضرب‌المثل‌ها.
۶. کوتاه‌نویسی و اجتناب از اطناب و تطویل و قلم فرسایی بی‌حاصل و حاشیه‌روی.
۷. پرهیز از ادبیات نصیحت‌گرایانه، دستوری و آمرانه.
۸. استفاده از شیوه پیام‌رسانی غیرمستقیم.
۹. اجتناب از ادبیات شعاری و جانب‌دارانه به دور از منطق.
۱۰. بیان محترمانه در نقدها و رعایت احترام به مخاطب و استفاده از کلمات محبت‌آمیز در خطاب‌های مستقیم.
۱۱. استفاده از قلم شور انگیز و با احساس به‌ویژه در تفسیر آیات عرفانی و تربیتی.
۱۲. بهره‌گیری از میراث غنی ادبیات فارسی به‌ویژه اشعار متناسب با مضمون آیات.

۴-۲. ویژگی‌های محتوایی

گزینش مباحث دراز دامن تفسیری و اولویت بندی مطالب، امری اجتناب ناپذیر در تفسیر موضوعی است. در این خصوص مناسب است به موارد زیر توجه شود:

۱. استفاده از مباحث عقل پذیر و منطقی و پرهیز از مطالب عقل گریز.
۲. نگاه جامع و اطلاع‌رسانی کافی درباره آیه از منظر تاریخی و تفسیری و روایی و علمی و غیره با رعایت اختصار.
۳. توجه به حکمت و فلسفه احکام و قوانین قرآنی.
۴. پاسخ‌گویی به شبهات و ابهامات بصورت غیر مستقیم و در صورت لزوم به صورت صریح و به شکل پرسش و پاسخ.
۵. اشاره به مباحث جدید در حوزه‌های معرفتی (مانند پلورالیسم و...)، اجتماعی (مانند فمینیسم...)، سیاسی (مثل سکولاریسم...) و تربیتی و اخلاقی (مانند نسبی‌گرایی...) با رعایت ظرافت‌های بحث به منظور بیان دیدگاه قرآنی.
۶. توجه به دغدغه‌های عاطفی جوان دانشجو در مسائلی مانند عشق و ازدواج و روابط دختر و پسر و... به منظور ارائه راهکارهای قرآنی و چارچوب‌های وحیانی در این عرصه‌ها.
۷. استفاده از احادیث و روایات مناسب با آیات.
۸. استفاده از نکات آموزنده زندگانی بزرگان علم و دین و پرهیز از مطالب غلوآمیز و داستان‌های شخصی که قابل تعمیم و الگوبرداری نیست.
۹. بهره‌گیری از منابع اصلی مکاتب و کتاب‌های مقدس ادیان دیگر و بررسی مقایسه‌ای مباحث.
۱۰. اهتمام ویژه به پیام‌گیری از آیات و استخراج آموزه‌هایی برای زندگی و سعادت بشر و ارائه راهکاری عملی برای جوانان.
۱۱. اشاره به نکات عرفانی معتبر و سازگار با ظاهر آیات و پرهیز از تاویل‌های مردود.

۱۲. توجه ویژه به علوم برای روشن کردن نکات و اشارات علمی آیات قرآن با پرهیز از تحمیل نظریه‌های علمی بر قرآن.

۱۳. رعایت اولویت مورد توجه دانشجویان در مباحث یعنی به ترتیب: مباحث تربیتی، اخلاقی و عرفانی، علمی، سیاسی اجتماعی، فلسفی، عقیدتی، احکام و مباحث تاریخی.^۱

بخش پنجم

۱. ارزیابی علمی متن

به منظور رفع ایرادهای احتمالی متن و یا کاستی‌های آن در مقام تدریس در کلاس درس لازم است متن آماده شده توسط عده‌ای از اساتید مجرب دروس معارف با گرایش‌های مختلف مورد بازنگری و ارزیابی قرار گیرد تا از منظر آنها مورد نقد و بررسی قرار گیرد. همچنین لازم است عده‌ای از اساتید مطلع رشته‌های دیگر اعم از علوم انسانی، فنی، هنر و پزشکی نیز متن را به دقت مطالعه کرده، ارزیابی خود را بیان کنند.

تدریس آزمایشی متن در یک ترم توسط چند تن از اساتید مجرب در دانشکده‌های متفاوت و بررسی باز خورد علمی متن و ارزیابی آن از منظر دانشجویان از طریق نظرسنجی می‌تواند کاستی‌های احتمالی متن را بر ملا کند تا پیش از چاپ کتاب اصلاحات لازم انجام گیرد.

در عین حال ارزیابی مستمر متن درسی از نگاه اساتید و دانشجویان برای تجدید چاپ بسیار ضروری است.

۲. ویراستاری

متن درسی لازم است حداقل از سه منظر مورد ویراستاری قرار گیرد.

۱. بخشی از مباحث این فصل از جزوه «ویژگی‌های تفسیر قرآن برای جوانان و دانشجویان» نگارش دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی استفاده شده است.

اول؛ ویراستاری محتوایی و ارزیابی دقیق و تخصصی مباحث ارایه شده به منظور جلوگیری از ورود مباحث ضعیف و مخدوش در متن و نیز رعایت سرفصل‌های مصوب. دوم؛ ویراستاری ادبی به منظور یک دست کردن متن و رعایت قواعد صحیح نگارش. سوم؛ ویراستاری روشی به منظور تطبیق متن با استانداردهای لازم در تدوین متون از نظر حجم مطالب و داشتن درس بندی با هدف و نتیجه‌گیری و پرسش‌ها و پژوهش‌های دانشجویی و... .

۳. معرفی منابع و مآخذ

علاوه بر آنکه لازم است مآخذ کتاب در پایان به تفصیل ذکر شود و نیز نشانی مباحث نقل شده در پاورقی قید گردد، مناسب است به تناسب هر مبحث منابع تکمیلی برای مطالعه و بهره‌برداری بیشتر به دانشجویان معرفی شود. این منابع می‌تواند شامل کتاب‌های معتبر، سایت‌های تخصصی، مراکز قرآنی، مجلات و نشریات قرآن، نرم‌افزارهای قرآنی و غیره باشد. در این خصوص لازم است اولاً منابعی معرفی شود که از اعتبار لازم برخوردار باشند. ثانیاً دانشجویان بتوانند به آنها دسترسی داشته باشند. ثالثاً در صورت امکان بخش‌ها و یا صفحات مورد نظر از کتاب معرفی شده و یا مقاله ویژه از مجله و یا آدرس دقیق مطلبی از یک سایت برای سهولت دسترسی دانشجویان ذکر شود. این امر در پژوهش‌های دانشجویی بسیار کارساز است و آنها را سریع‌تر به مباحث مورد نظر راهنمایی می‌کند مناسب است برخی از سایت‌ها و نرم‌افزارهای مفید در ملحقات و یا یکی از بخش‌های کتاب با تفصیل بیشتری معرفی شود.

۴. مقدمه کتاب

در مقدمه کتاب باید در دو بخش خطاب به دانشجویان و اساتید محترم نکات لازم در تدریس و یادگیری متن گوشزد شود. در این میان بیان شیوه مورد نظر برای بهره‌گیری در تدریس متن توسط اساتید محترم از اهمیت بالایی برخوردار است.

برپایی کارگاه‌های تدریس تفسیر موضوعی قرآن برای اساتید با محوریت متن مورد نظر می‌تواند نقش بسیار مهمی در موفقیت اساتید و کارآمدی متن داشته باشد. باتوجه به گستردگی کار می‌توان کارگاه را در قالب محدودی اجرا نمود و لوح فشرده آن را برای اساتید محترم ارسال نمود.

۵. استفاده از ابزار کمک آموزشی

امروزه بهره‌گیری از فناوری‌های آموزشی نقش برجسته‌ای در یادگیری ایفا می‌کند. از این رو پیشنهاد می‌شود کل متن در قالب پاورپوینت برای تدریس در ۱۶ جلسه با رعایت دقت‌های فنی و هنری تنظیم گردد تا اساتید از این ابزار برای بالابردن کیفیت تدریس استفاده کنند.

در این شیوه اساتید می‌توانند همزمان از نرم‌افزارهای دیگر نیز در هنگام تدریس استفاده کنند و دانشجویان را عملاً با نرم‌افزارهای قرآنی آشنا کنند.

۶. نگاهی اجمالی به متون تدوین شده

تاکنون چهار متن ویژه درس تفسیر موضوعی قرآن کریم از سوی انتشارات معارف انتشار یافته است که نقد و ارزیابی این متون از موضوع این مقاله خارج است؛ ولی باتوجه به مباحث ارایه شده و بایسته‌های مورد تاکید در مقاله می‌توان به اجمال چنین گفت:

۱. هیچ‌یک از متون منتشر شده جامع همه سرفصل‌های مصوب نیست؛ زیرا متن تألیفی جمعی از نویسندگان فاقد سرفصل نماز و تفسیر قرآن با زیر مجموعه‌های آن یعنی تفسیر سوره حمد و توحید و قدر می‌باشد و نیز به موضوع رابطه انسان و خدا نپرداخته است. هرچند موضوعات دیگری را در متن گنجانده است بویژه با تفسیر علمی که کاملاً مناسب است.

کتاب آیات برگزیده فاقد سرفصل‌های روابط اجتماعی، سنت‌های الهی در قرآن و خدا در قرآن است. اگرچه سعی شده در بخش «حکمت‌هایی از قرآن» به برخی از این

موضوعات به اختصار پرداخته شود. البته در این متن به سرفصل نماز و تفسیر اهتمام ویژه‌ای شده است.

کتاب آقای موحد فاقد تفسیر سوره‌های توحید و قدر است و به چند سرفصل دیگر هم نپرداخته است.

متن ویژه دانشگاه پیام نور نیز به مباحث سنت‌های الهی و بینش و اندیشه در قرآن توجهی نکرده و در موضوع رابطه انسان و خدا به بحث دعا و نیایش بسنده نموده است. اگرچه موضوعات دیگری همچون ازدواج و روابط اقتصادی و جهان‌های دیگری به آن افزوده شده و به سرفصل نماز و تفسیر قرآن اهتمام ویژه صورت گرفته است.

۲. عموماً ادبیات به کار رفته در متون فاقد ویژگی‌های لازم برای ارتباط گیری با مخاطب خاص خود یعنی دانشجویان است به‌ویژه عدم بهره‌گیری از ادبیات غنی فارسی و اشعار و حکایات کاملاً مشهود است.

۳. از نظر تنظیم مباحث و شکل ارایه آنها نقدهایی بر همه متون وارد است، زیرا بیشتر در قالب متن کمکی تنظیم شده‌اند نه متن آموزشی؛ زیرا فاقد استانداردهای تدوین متون آموزشی و درسی است و بیشتر سعی شده نقیصه متن با احاله به توانمندی اساتید در ارایه مباحث جبران شود.

۴. متن ویژه پیام نور نسبت به دیگر متون انسجام و دقت بیشتری در انطباق با سرفصل‌های مصوب دارد و از ادبیات مناسب‌تری برخوردار است ولی معلوم نیست به چه دلیل ویژه پیام نور نوشته شده است؛ زیرا هیچ تفاوتی با دیگر متون از نظر تنظیم و تدوین مباحث ندارد تا آن را اختصاصی دانشجویان سیستم غیر حضوری کند.

۵. در هیچ‌یک از متون به شیوه‌های مناسب تدریس متن و توصیه به اساتید و دانشجویان برای بهره‌مندی بیشتر از متن توجه نشده و نیز در معرفی منابع صرفاً به منابع مکتوب بسنده شده و به نرم‌افزارها و سایت‌های قابل استفاده اشاره‌ای نشده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۱. پیشنهاد

به نظر می‌رسد در تدوین متن درسی تفسیر موضوعی قرآن باید به تفاوت رشته‌های تحصیلی توجه کرد. از این رو پیشنهاد می‌شود حداقل برای چهارگروه اصلی یعنی علوم انسانی، فنی و مهندسی، پزشکی و هنر چهار متن متفاوت تهیه شود.

البته فصل‌هایی از کتاب لازم است مشترک باشد، ولی برخی از بخش‌ها به تناسب گروه‌ها متفاوت خواهد بود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد دانشجویان رشته‌های تحصیلی متفاوت، از نظر گرایش و سلاقی و سئوالات و ابهام‌ها و نوع نگاه به مسائل و حتی تدین و نوع دینداری تفاوت‌های معناداری با هم دارند. این تفاوت‌ها به ماهیت رشته درسی و فضای حاکم و یا مبانی علوم و دانش‌های مربوط به آنها بر می‌گردد.

به عنوان مثال در رشته‌های علوم انسانی وجود مبانی انسان‌مدارانه و دین‌گريزانه، در رشته‌های فنی و مهندسی نگاه دقیق علمی با عقل محاسبه‌گر و منطق ریاضی، در رشته‌های هنری نگاه خیال‌انگیز و زیبایی‌شناسانه به مسائل و در رشته‌های پزشکی تکیه بر تجربه و نگاه آسیب‌شناسانه به پدیده‌ها و جستجوی راه درمان و ترمیم آسیب‌ها، دانشجویان را در فضاهای متفاوتی قرار می‌دهد که آنها را به شدت متأثر می‌کند و طبیعتاً هم سلاقی آنها را عوض می‌کند و هم سئوال‌های متفاوتی در ذهن آنها ایجاد می‌کند و یا حداقل اولویت‌های فکری آنها را متفاوت می‌سازد. از این رو هم در انتخاب موضوع و هم در ادبیات به کار رفته باید این تفاوت‌ها مورد توجه قرار گیرد.

برای رشته‌های علوم انسانی مباحث پایه‌ای از قبیل وحی و نبوت و مسائل اجتماعی و سیاسی اهمیت بیشتری دارد و دانشجوی علوم انسانی از بیان ادبی فلسفی و شیوه تفسیر اجتماعی رضایت بیشتری دارد. ولی در رشته‌های فنی مباحث توحید و نظم جهان و عدل الهی و سرنوشت انسان‌ها اهمیت بیشتری می‌یابد و از ادبیات علمی و بیان منطقی با نگاه تفسیر علمی بیشتر استقبال می‌شود.

در رشته‌های هنری مباحث مربوط به جایگاه انسان و ارتباط با خداوند و مدارج معنوی و عرفانی اهمیت بیشتری داشته و دانشجویان از ادبیات عرفانی با تفسیر اشاری رضایت بیشتری می‌یابند.

در رشته‌های علوم پزشکی توجه به مظاهر طبیعت و تکامل انسان و مراحل خلقت و ادبیات طبیعت‌گرایانه با استفاده از روش تفسیر علمی جاذبه بیشتری دارد.

همه اینها را باید در کنار گنجینه متفاوت لغات و آموزه‌های تخصصی هر رشته در نظر گرفت که باید در تفسیر به آنها توجه نمود تا دانشجو به راحتی با متن و محتوا ارتباط برقرار کند. اگرچه تدوین کتاب‌های معارف برای گروه‌های آموزشی متفاوت از گذشته مورد بحث بوده است ولی به نظر می‌رسد در برخی از متون از قبیل متون اخلاقی و تفسیری این مبحث اهمیت بیشتری دارد.

در این میان عدم توجه به رشته‌های خاص مانند رشته‌های علوم قرآن و حدیث که مباحث تخصصی در حوزه تفسیر می‌گذرانند در تدوین متن تفسیر موضوعی جای تامل دارد اگرچه این مشکل در اغلب دروس عمومی به چشم می‌خورد (مانند متون عمومی ادبیات فارسی برای رشته‌های ادبیات فارسی).

در نهایت تفاوت آموزش‌ها از نظر حضوری و غیرحضوری و یا مجازی نکته‌ی دیگری است که می‌تواند در تدوین متون به آن توجه شود.

۲. نتیجه‌گیری

معیارهایی که برای تدوین متون درسی تفسیر موضوعی قرآن کریم ذکر شد - که البته تلاش گردید مبانی و مستندات آنها نیز عرضه شود - این حقیقت را نشان می‌دهد که تدوین متون درسی معارف و به‌ویژه تفسیر موضوعی باید در قالب کار گروهی تعریف شود و با نگاه متن آموزشی نه کمک درسی، مراحل گوناگون را با بکارگیری تخصص‌های لازم پشت سر بگذارد. البته در چند سال گذشته اهتمام مرکز تدوین بر تولید سریع متون

مورد نیاز برای سرفصل‌های جدید دروس معارف متمرکز بوده است و در این راه از نظر کمی توفیق مناسبی داشته است؛ ولی از این پس بایسته است، ارتقای کیفی متون را در دستور کار خود قرار دهد و با تنظیم دقیق مراحل تدوین متن درسی و تعریف معیارهای محتوایی و شکلی علاوه بر اعمال ضوابط در متون جدید به بازنگری متون قبلی نیز بپردازد. امید است همت‌ها در این جهت بسیج شود و مقاله حاضر بتواند مدخلی برای این حرکت مبارک باشد.

منابع و مأخذ

۱. کتابچه عناوین و سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی و سایت و شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲. اظهارات معاونت محترم امور اساتید معارف در گفتگو با خبرگزاری فارس ۸۸/۵/۴.
۳. کتابچه عناوین و سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی و سایت و شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۴. سراج‌زاده، سیدحسین و فاطمه جواهری، (۱۳۸۲) *نگرش‌ها و رفتار دانشجویان خلاصه یافته‌های یک پژوهش پیمایشی*، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، چ اول.
۵. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۷۹) *بررسی نگرش‌ها، آگاهی‌ها و رفتارهای دانشجویان دانشگاه‌های سراسری شهر تهران نسبت به قرآن*، کمیته هماهنگی و گسترش فعالیت‌های قرآنی، مجری دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
۶. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۸۰) *بررسی نگرش‌ها و آگاهی‌های دانشجویان دانشگاه‌های شهر تبریز نسبت به قرآن*، کمیته هماهنگی و گسترش فعالیت‌های قرآنی، مجری دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
۷. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۸۲) *زمینه‌یابی و اعتبارسنجی راهکارهای ارتقای قرآنی دانشجویان*، کمیسیون قرآنی.

۸. روابط عمومی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، (بی‌تا) *دانشگاه اسلامی رسالت‌ها، اصول و راهبردها*، با همکاری دبیرخانه شورای اسلامی شدن مراکز آموزش وزارت علوم تحقیقات و فناوری.
۹. مکارم شیرازی، ناصر، (بی‌تا) *پیام قرآن*، روش‌ها و گرایش‌های تفسیری، حسین علوی‌مهر، بی‌نا، بی‌جا.
۱۰. بخشی از مباحث این فصل از جزوه «ویژگی‌های تفسیر قرآن برای جوانان و دانشجویان» نگارش دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی استفاده شده است.
۱۱. سیف، علی‌اکبر، (بی‌تا) *روان‌شناسی پرورش و نیز مهارت‌های آموزش و پرورش*، حسن شعبانی، قسمت.

Requisite Characteristics of the Textbooks in a Subject-Based Qoranic Exegesis Course

Saber Akbari Jeddi

ABSTRACT

Among the lessons in Islamic fields, subject-based exegesis lesson is of a high importance. After a four years course usage in universities, therefore, a survey on its effectiveness with regard to the purposes and the conditions of its present textbooks, seem to be essential. The topics, the published textbook and the way to improve its quality are the points of study in this paper. It is to say that giving the needed notifications in the preface, using educational requirements, specifying the separate contents for the teaching groups of humanities, technical and engineering sciences, medical sciences and art and other characteristic fields are the proposed tactics for improving the quality of this lesson.

KEY WORDS: Quran, subject-based exegesis, Islamic studies, textbooks.